

Две Богородичине иконе српске православне цркве у Старим Бановцима

ПЕТАР МОМИРОВИЋ

Старе иконе, поред тематске садржине и уметничког сликарског језика, носе утиснут и историјски печат живота свог времена и рукопис доба постанка, траг побуда и говор осећања, понекад врло речито и бујно, каткад тромо и неизразито, прикривено и недоречено. На њима су многи потези читки и јасни, али има знакова који се мучно сричу или су нам тешко докучиви те заувек остају тајне. То налазимо мањевише код свих слика, свих времена, од вајкада до данас, но понекад нам то потпуно сазнање није неопходно. Међутим, код старих слика и сакралних тема, услед удаљености порекла и живих побуда оновремених наручилаца и стваралаца, потребно је да проникнемо у њихове мотиве, подстреке, тежње, избор и остварење облика и типа, и свега узгредног што их прати и објашњава.

То се може рећи и за две велике табле старијих икона са представама Богородице у српској православној цркви сремског села Старих Бановаца, које нису сасвим непознате научној јавности. У каталогу изложбе *Из инвентара сремских цркава XVIII и XIX века*, коју је приредио земунски Народни музеј 1961. године, наводе се обе иконе — под бр. 20 икона сликара Михајла Јевтића са записом из 1791. године и друга, под бр. 25, као дело иконописца Николе Апостоловића (?) из 1803. године.¹

Дакле, познати су најосновнији подаци о њима, додуше веома штуро, али још нису подвргнути разлагању сви пратећи историјски чиниоци, нити су разматране сликарскотехничке и уметничке појединости.

Из прошлости места и порекла становништва могу се докучити извесне чињенице. Насеље Стари Бановци мењало је у својој прошлости и место и име, но увек је било на свом хатару. Најпре се звало Дариновци, у XVII веку, и они су били негде на платоу крај Дунава, ниже, ка данашњим Новим Бановцима. Промена места са Дунава дубље у хатар донела је и ново име Туса (Tues, Tuus). Трећа сеоба, поново на обалу Дунава, такође мења назив села у Бановци, који су записани већ 1714. године, мада се старо име Туса чује и 1732, а становништво га памти до данас.² На географској карти Срема из 1730. забележени су као Бановци. Мисли се да су тако названи по делу нових насељеника из Баније.³ Последње име — Стари Бановци — чује се тек после 1808. године, после проглашења новонасталог суседног места и локалитета званог Касарне у на-

сеље Нови Бановци. Године 1734. Бановци су имали 53 дома, 1756 — 211, 1774 — 218, а 1810 — 215 домова. Становништво је било српско, али, закључујући по презименима, из разних крајева: из Баније, Далмације, Славоније, Босне, а 1788, у време Кочине крајине, придошле су и избеглице из Србије, из београдског пашалука. За ова истраживања важна је чињеница да је у Бановцима око 1791. године опустело 18 домова због насталог помора између 1788—1790. године.⁴

Пошто су овде предмет расправе иконе, потребно је нешто рећи и о цркви овога насеља. За најстарију, из 1726. године, зна се да је била од плетера и са кровом од Шиндре, посвећена св. Николи, помоћнику И спасиоцу путника на води. На иконостасу било је 20 икона, а у припрати 4 мале. Међутим, већ 1750. године село је имало нов дрвени храм. Вероватно је био привремен и начињен од слабије грађе, пошто је између 1756—1766. саграђен нов од опеке, једнобродни, без апсиде, зиданог свода и торња. Такође је био покривен шиндром. Порушен је 1897. године. Садашња црква од чврстог материјала, барокно обликована, сазирана је 1777. године. Иконостас јој је из 1840, а сликао га је земунски иконописац Живко Петровић у класицистичком духу.⁵ Старе иконе, утвари и књиге из претходне цркве пренете су у нову, а између осталих предмета и две Богородичине иконе типа Одигитрије, левакиње и дешњакиње, тј. са малим Христом у наручју на десној, односно на левој руци.

Обе су иконе настале у блиском временском размаку од 14—15 година, на дрвеним подло-

¹ *Из инвентара сремских цркава...*, Земун 1961, 18—19; објављен је и снимак прве иконе на IX табли овог каталога.

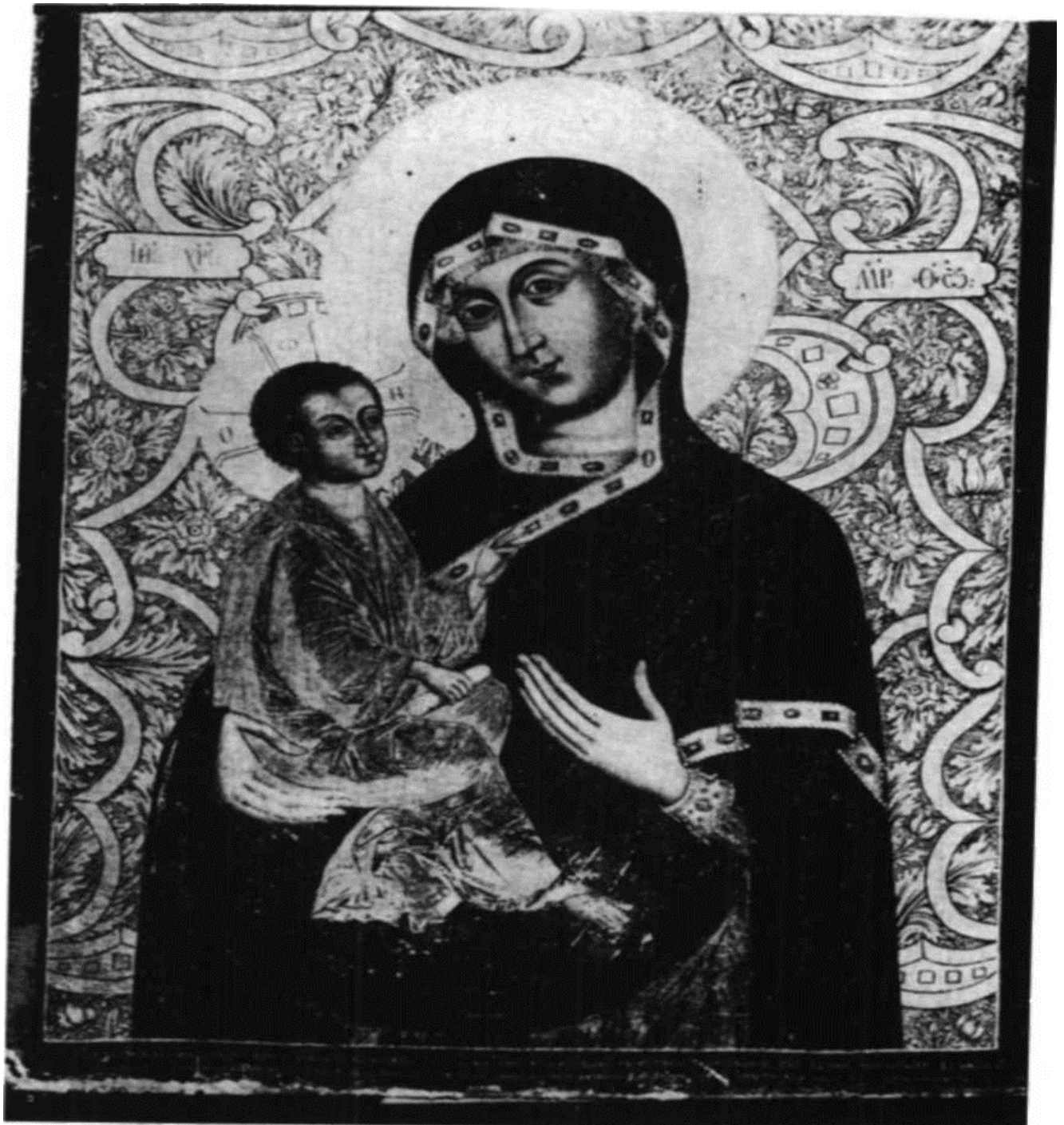
Истим речима се још једном осврће др Дејан Медаковић у своме чланку под истим насловом, прилагођеном својој новој књизи: *Путеви српског барока*, Београд 1971, 297, у једној рефлексiji на позно традиционално сликање златне позадине са орнаментима стилизованих грана и цветова.

² *Српска Митрополија карловачка око половине XVIII века*, приредио Д. Руварац, Ср. Карловци 1902, 65—66.

³ С. Пецињачки, *Стари Бановци до краја XVIII века*, Зборник Матице српске 36 (Нови Сад 1963) 66.

⁴ Д. Ј. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7*, САН (Београд 1950) 38.

⁵ С. Пецињачки, *Стари Бановци...* Зборник МС 36, 81—83.

Сл. 1. Копија великореметске чудотворне иконе Богородице Одигитрије из 1791. године у Ст. Бановцима (снимак Т. Пивнички)

Fig. 1. Copie de l'icône miraculeuse de la Vierge Hodigitria de Velika Remeta, effectuée en 1791 et conservée à l'église orthodoxe de Stari Banovci Photo: Tinka Pivnički

гама, уљаном техником, допојасне су и углавном сличне, али се у појединостима веома разликују, зависно од различитих узора, разних мајстора, па и посебних средина на подручју истих схватања, сликарских гледишта и господарећег правца и стила крајем XVIII и почетком XIX века. Због напоменутих разлика потребно је сваку икону посебно размотрити и истаћи особености, као и узоре и њихове утицаје или сличности са другим савременим остварењима.

По времену постанка прва је Богородичина икона са белим записом на тамнозеленој траци удно слике:

Сен шобразъ чудотворныхъ иконъ прѣстѣмъ вѣдѣнъ исписана естъ изъ общежителнаго монастыра Великаго Ремета при ижеменѣ Господинѣ Оцѣ Арсенію Любимковичѣ, я даровалъ ю почтеннородный Гѣдартъ димитрій никшићъ в' мѣстѣ цѣкви Бановачкои записоменъ(!) своихъ родителей и спосрѣги егѣ Скониин Стефана и родителей еѣ, написана мною иконописцемъ Михаиломъ Бѣоучемъ, жителемъ карловачкимъ, мѣца септемвра 15 дня 1791-го лѣта (сл. 1).

Икона је „дешњакиња“, тј. са малим Христом на десној Богородичиној руци. Овом приликом

се то истиче и наглашава, мада се тај податак увек пренебрегава и не придаје му се никакав значај пошто се сматра да до тога долази случајно, или, просто, по вољи и решењу самога сликара. Иако за ово немам решење ни објашњење, ипак на то скрећем пажњу, јер можда има неког разлога и повода. Православни народ у Босни запажа ту разлику, али нема своје тумачење.

Икона је насликана на кашираном платну на дрвеној подлози, величине 113x87,3 сантиметара. Основа је златна и преко ње су насликани биљни украси, лишће, цветови и барокне волуте. Акантово лишће је скоро натуралистички стилизовано, бујно, широко рађено, покретно и крупно. Купинови цветови с лица и профила на стилизованим купиновим листовима израђени су изванредно, веома једно, и у духу су симболике „неопалиме купине“ коју је Мојсије видео на гори Хориву — што гори, а не сагорева (Друга књига Мојсијева, Излазак, 3, 1—3), као праобраз Богородичиног дјевства и материнства. Цртеж је изведен црном бојом, а празнине између орнамената испуњене су густим водоравним линијама као на бакрорезима. Уопште, цела позадина опонаша бакрорезну графику.

Сл. 2. Великореметска чудотворна Богородица, рад сликара Спиридона Григорјева из 1687. године (снимак Д. Тасић)

Fig. 2. La Vierge miraculeuse de Velika Remeta, oeuvre de Spiridon Grigoriev, peintre russe, exécutée en 1687.
Photo: Dušan Tasić

На средини је појава Богородице до испод појаса, у зеленој доњој хаљини са мрким наборима и акцентима осветљења без реда и ритма. Преко тога је мркоцрвени мафорион, по чијем рубу око лица, преко груди и изнад лакта иде ужа златна трака посута сликаним бисерима и драгим камењем, рубинима, смарагдима и сафирима. Мали Христос је у светлоружичастој хаљини са мрким шрафама. У десној руци држи потпуно увијен свитак, а левом благосиља. Стопала, шаке и врат су обнажени и моделовани светлим окером и мрким сенкама. Лице такође, али у финијим преливима сенчења на доњим деловима образа и око румених усана јавља се лака ружичаста боја, која даје живљи акценат; али то необразложено и нелогично постављено руменило делује као мање лепа тонска појава, иако је боја лака, пастелна.

Обнажене руке и лице Богородичино су слично обојени, само са јачим осветљењима и дубљим сенкама, а њено руменило на десној половини образа и око леве стране усне делује такође као упадица и као рефлекс без оправданог

извора. Црте лица, нос и остало су идеално правилни, а крупне очи су благе, нешто сетне и замишљене, док је лице ведро, са титравим осмехом. Нимбови су златни. У Христовом је уписани крст изведен цинобером и сигниран **О, Ѣ, Н.** Сигнатуре иконе су лево и десно од Богородичине главе: **ѠС — ХРС; ѠР — ѠЎ.** По рубу је икона са свих страна уоквирена тамнозеленом траком, а при дну је запис који смо већ навели. Он разјашњава многа питања у погледу иконе, али ипак остају нека којима је потребно допунско објашњење.

Јасно је да је старобановачка икона копија великореметске чудотворне *Богородице*. А која је то и где се налази?

У депоу Музеја српске православне цркве у Београду чува се икона *Богородице са малим Христом* (левакиња) из Велике Ремете, под инв. бр. 3943. Икона је на дрвеној подлози, састављена од двеју уздужних дасака спојених на средини и на полеђини учвршћених двама пречкама да се не би кривиле. Пречке су усечене на оба места и ужлебљене. Величина

Сл. 3. Великореметска чудотворна Богородица, рад
сликара Сп. Григорјева из 1687 — детаљ (снимак Д.
Тасића)

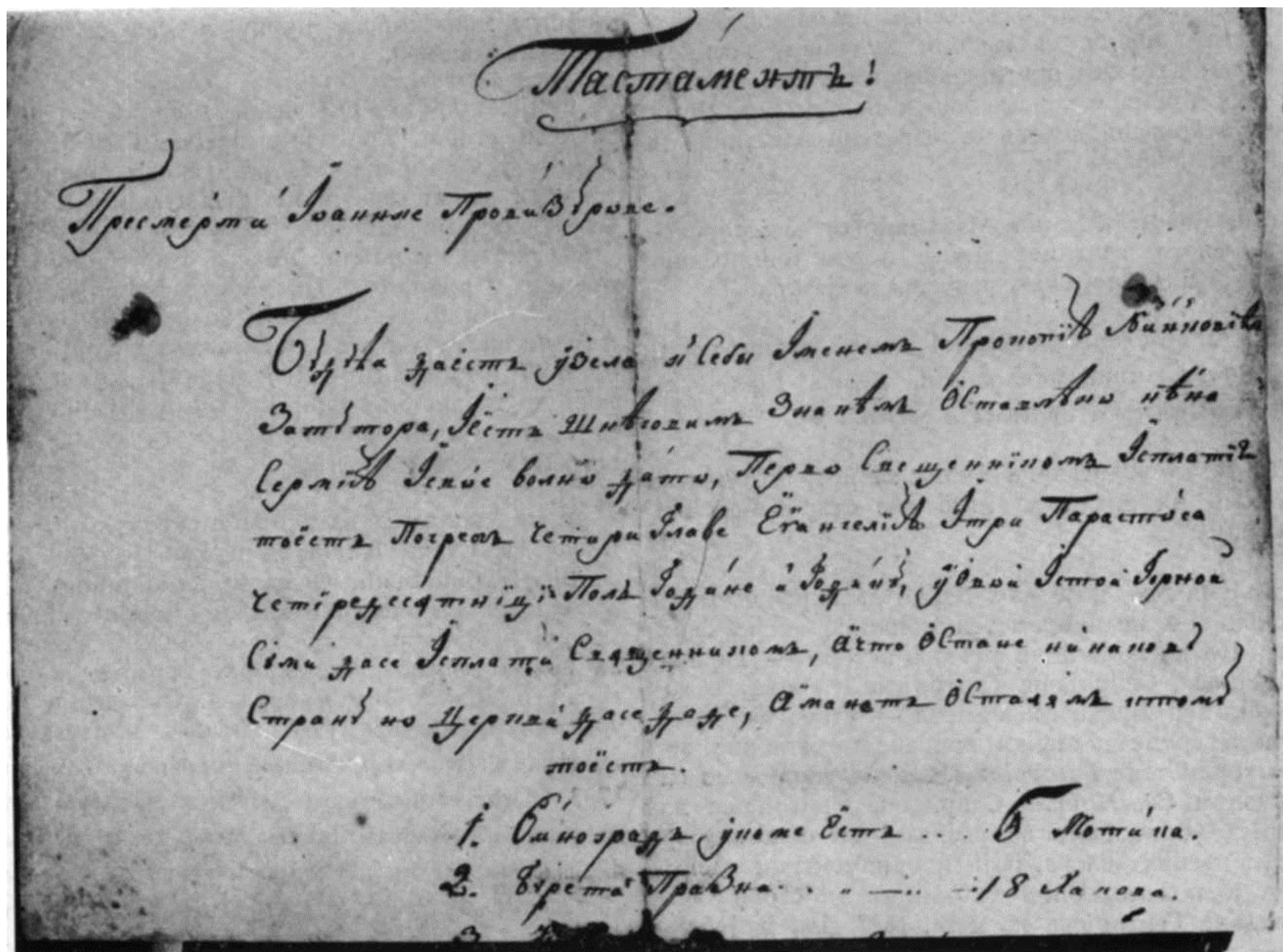
Fig. 3. La Vierge miraculeuse de Velika Remeta, oeuvre de
Spiridon Grigoriev, peintre russe, exécutée en 1687, détail
Photo: Dušan Tasié

Сл. 4. Изглед тестамента из Старог Сланкамена 1789. год. (снимак Т. Пивнички)

Fig. 4. Testament de Stari Slankamen, datant de 1789.

Photo: Tinka Pivnički

јој је 108,2x74,8 cm. С лица је икона уоквирена црном траком, чији су водоравни делови широки 3,5 cm, а усправни 1,3 cm. Основа је златна и по њој су изведени барокни орнаменти стилизованих стабљика, грана, лишћа и цветова крупних ружа. Орнаменти су цртани, колико се сада види, црном и смеђом бојом преко злата, те дају илузију да су сликани златом. Сада су украси изгубили своје контуре због чишћења, прања или пак накнадног премазивања. Поред лишћа и цвећа важан састојак украшавања су волуте или волутасти завршене полумесечасте шкољке са квадратићима. Празан простор између лишћа и украсних састава шрафиран је црним водоравним линијама између волута, које иду околу са све три стране, а међу њима се преплићу листови и цветови (сл. 2).

Средишни део иконе заузима допојасни лик Богородице са малим Христом на левој руци. Њено теме се налази на 12,5 cm испод горње траке, те је висина њене фигуре 89 cm, а највећа ширина до 60 cm. Однута је у доњу хаљину прљаворужичасте истрвене боје. Мафорион је тамноцрвене вишњеве боје, са сенкама које нагињу мркој или мркоцрвеној боји и маслинастозеленом поставом. Набори су израђени у нијансираном тону и завршавају се

црном линијом на доњој контури. Осветљена места сликана су златном бојом, крупним и широким потезима са преломима. Наглашене контуре златних потеза на крајевима се танано губе у црвеној боји мафориона. На Богородичиној глави је грчка капа са белосивим осветљеним деловима и мрким линијама. Мафорион је по рубу украшен златном траком са сликаним бисерима и драгим камењем у црвеним и зеленим овалима и правоугаоницима. На спољној ивици бордуре су барокне волутице изведене белом бојом. На рукаву десне руке је такође широка бордура украшена драгим камењем и бисерима. На раменима и челу Богородице су уобичајене осмозраке звезде. Лице Богородичино је овално, дугуљасто, фино изведено мрким бојама у лаким и врло нијансираним прелазима у светли окер, до белих, односно бојом слоноваче осветљених делова. Очи су скоро реалистично исликане, са пуно осенчених и светлих прелаза. Смеђе су, озбиљне и нешто хладне. Нос је фини, дугуљаст, суптилно обликован пастуозном бојом као осенчена стара слоновача. Лице је једно, врло младалачко и љупко, уста мала, свежа, танане црвене боје, скоро влажна и сочна.

Мали Христос је у одећи испраног цинобера, са црвеним линијама набора и златним шра-

фама, посебно на осветљеним деловима. Округласта главица, са смеђом кудравом косицом маслинасто зеленог прелива, има исте боје на лицу, очима и уснама као и Богородица. Остали откривени делови су изведени пластично и изнијансирано (сл. 3).

Лица и цела слика изведени су мајсторски, са много вештине, пажње и уметничких настојања доброг, чак изврсног мајстора.

На мркозеленој оквирној доњој траци исписано је уставним словима:

**Помену Гдѣ Рава
Твогго Григориа ѿрмонаха и родитеа его.**

То је та чудотворна икона за коју можда не бисмо ни знали да није ове старобановачке копије.

Знајући ово, није нам тешко да поређењем са скупином великореметских икона, скоро свих из 1687, неколицине руских аутора — Тихона Иванова, Спиридона Григорјева, Леонтија Стефанова и Ивана Максимова — утврдимо аутора и време настанка описане чудотворне великореметске *Богородице*. Ако је упоредимо са иконом *Св. Николе* Спиридона Григорјева из 1687⁶, убрзо ћемо се уверити, по обликовању откривених делова, боји и орнаментици одеће, да је и *Богородица* дело истог мајстора Спиридона Григорјева из исте, 1687, или њој блиске године.

У наведеном Васићевом чланку лепо је и тачно објашњено и доказано одакле су и на који начин ове иконе доспеле у нашу земљу, посебно у манастир Велику Ремету.

Казано је већ да се у запису на дну чудотворне иконе помиње као придожник јеромонах Григорије. Приликом припремања Карловачког мира, руски представник Прокопије Возницин је 1698. године водио тајне преговоре с Турцима о закључењу посебног мира с Русијом, против чега су били сви учесници Карловачког мира, пошто су желели да оставе Русију саму у рату с Турском. Главна веза између Возницина и турског драгомана Маврокордата био је Григорије, јеромонах манастира Раковице код Београда. Исти Григорије је био веза и на руци руском ванредном посланику Украјинцеву у Цариграду при склапању мира с Турцима 1699. године. Због свих тих Григоријевих заслуга, манастир Раковица је добио повластице, разне дарове у црквеним предметима, новцу и повељу с правом да сваке седме године шаље своје монахе по милостињу у Русију. Том или којом другом приликом добијено је неколико великих табли престоних икона за манастир, а ову Богородичину икону, која је проглашена за чудотворну, добио је Григорије лично за себе, јер како би иначе могао при-

ложити манастирску икону за свој и својих родитеља спомен.

Доцније су (1739) монаси манастира Раковице и старац Григорије пребегли у Велику Ремету у Срему и поред осталих драгоцености пренели и наведене иконе руских аутора. Игуман Григорије настојао је да ове иконе буду стављене на иконостас уместо старих, које су пренете у припрату.⁷ Иконе су остале на иконостасу све до 1941. године, када су заплењене и однесене у Загреб. Исти игуман Григорије оставио је манастиру 300 форинти да се отворе и доврше прозори на храму Велике Ремете, што је он започео. Григорије се престабио 1745. године.⁸

У време копирања великореметске чудотворне иконе за Старе Бановце, игуман је био Арсеније Љубинковић. О њему нема много података; помен налазимо на мраморној часној трпези — св. престолу храма Велике Ремете. За време другог светског рата престо је полупан и данас је у комадима. Око плоче је урезан натпис:

При благополѣчномъ царствованіи
пресвѣтлаго императора Римскаго Францишка Втораго
1793. Архіепіскопствованіи же Гдѣ ѿ Стратимировичъ
Стефана: настоаниемъ обители сел Гдѣна Арсеніа
Любинковича, игмена; Жертвенікъ сей вновъ встроена
и в' мѣстырь Е. Реметѣ в' даръ предадеса иждивеніемъ
благородныхъ Гдѣи Гражданъ новосадскихъ Димитріа
Ползовича и Стефана Марковича.

Икону је даровао у месту Бановцима „почтенородни господар Димитрије Никшић", који је био наручилац. Приложио је у спомен својих родитеља и своје супруге Еконије (правилније Иконије) и у спомен њених родитеља. Ту је у запису нешто мало збркано и нејасно, мислим кривицом сликара који је записивао. Иза Еконије одмах стоји „Стефана и родитеље јеја". Ко је Стефан, да ли њен родитељ, мада родитеље помиње у множини?! О Димитрију Никшићу сазнајемо у Музеју српске православне цркве у Београду. Под инв. бр. 346 води се

„Книга записнаѣ сѣтодмитріевскаго
храма зовомаго монастыря Ремета“ ,

у Којој су записивани пређашњи, ондашњи и будући ктитори и приложници за свој и својих (рођака) спомен. Књига је установљена за време архиепископа и митрополита Павла Ненадовића и игумана реметскот Атанасија Исаијевића, 18. јула 1753. године. У њој су уставним словима

⁶ П. Васић, *Аутори, порекло и значај престоних икона из манастира Велике Ремете*, Матица српска — Зборник за друштвене науке 28 (Нови Сад 1961) 79—94, табла II.

⁷ П. Васић, *Исто*, 84—87.

⁸ *Опис српских фрушкогорских манастира 1753*, приопштио Д. Р., Српски Сион за 1903, 689.

Сл. 5. Икона на Богородичином трону из 1785. год. Богородичиног храма у Земуну (снимак Завода за заштиту споменика културе Београда)

Fig. 5. Icône exécutée en 1785 et figurant sur le trône de la Vierge à l'Eglise de la Vierge de Zemun Photo: Institut pour la protection des monuments culturels de Belgrade

цинобером лепо исписане парусије, почев уназад од 1722. па све до 1887. године; цинобером и уставом само до 1781, одатле пословним брзописом.⁹

На 27. листу, под бројем 159, године 1790 (последње две цифре су нешто исправљане, као на 1789, али другим мастилом и потезом руке) записано је:

Из Белегиша Димитрије Никшићъ Яки
Тѣторъ по тестаментѣ издадѣ парѣсїю то естѣ 75 ф
за спомен вѣчити Почевшем (!) Пѣли (Пуљи) во Обще-
жителном Мѣс. Реметы, мѣца јан. 5 дня. (Накнадно
додато): Паки за подіелен 40 ф.

Дакле, Димитрије Никшић је из Белегиша и био је као неки заступник манастира Велике

⁹ У овом тефтеру има и оваквих података о на-шим сликарима, другим виђеним људима и де лима: на листу 13 б, под бр. 03 (75), записано је да су јединоутробна браћа Лазар и Михаил Вукадиновићи, презименом Чокрљани и њихови синови Георгије, Марјан оберкнез, Андреј и Кирил покрили труло манастира Ремете дрветом и „блехом" и зато платили 1062 ф и 32 крајцаре. Родом су из вароши Великог Бечкерека. То је заведено под 1767. годином.

На 21. листу, под бр. рѣі — 116: Из лянтарски при-
велегате вароши Карлозаца Прилисно лнлостинѣ, чрезъ Почтено-
роднаго Гѣдара Сулеона Капитановича и Михаила которъ (аки
тѣторовъ) 03 форинти оу готовѣ ноциѣ за спомиѣ бывша речене
вароши житѣла и маѣра Оуѣопшагѣ Димитрија.

То се односи на сликара Димитрија Бачевића. На жалост, није датирано, али се налази између датираних парусија 1773. и 1774. године. Иначе су то записи под 1774. годином.

Ремете у свом месту и крају, па је скупљао за манастир прилоге, сарандаре и парусије. Вероватно је као угледан црквени човек био и тутор — старалац по тестаменту (сл. 4), извршилац и испунитељ завештања извесних људи који нису имали наследнике ни рођаке да се постарају о посмртним обавезама и реду, као у случају наведеног Пуље из 1789/90. године.¹⁰ Са манастиром и његовим братством био је у добрим односима, те је и лично прилагао. Пошто је познавао све највредније ствари у манастиру наручио је да му се копира чудотворна *Богородица* приложника игумана Григорија за спомен његових родитеља, супруге Еконије и њених родитеља. Супруга му је сигурно умрла у време епидемије која је овладала после аустријско-турског рата 1788. године. У Бановцима је 1789. страдало око 18 породица, а овакако и у суседном Белегишу.

Икону је пресликао Михајло Јевтић, молер и житељ карловачки. Он је врло искусан мајстор у овом погледу, јер је ранијих година, око 1751, сликао *Богородицу* за стари престо манастира Гргетега и шиклеушку *Матер Божију* у митрополитовом столу. Тај рад је исплатио митрополитов секретар Павле Ненадовић 1751. године.¹¹ Јевтић је био већ у годинама кад је начинио копију за Бановце и слика одаје поуздану руку, верна је оригиналу у појединостима и општем изгледу; чак ни слобода у изменама, као та што је на оригиналу мали Христос на левој Богородичиној руци, а на копији на десној, није пореметила утисак верности, јер је задржан ведар и љубак израз на лицима представљених.

Из којих је побуда Никшић приложио икону баш Бановцима, а не Белегишу или којој другој суседној цркви? Вероватно му је почивша супруга бида из Бановаца. Икона је намењена Богородичином престолу, па је задужбина упадљива, на шта је као угледнији човек и црквени ревнитељ полагао право.

Овим би се исцрпilo наше расправљање о овој слици да не постоји још једна копија или реплика исте реметске чудотворне Богородичине иконе у цркви Рождества Богородице — у Богородичиној цркви (1776—1780) у Земуну — на Богородичином резбареном престолу, врло сличном резбареним троновима новосадских храмова Успенског и Алмашког. Сви су несумњиво дело новосадског билдхауера Аксентија Марковића. Престо је са вазама, крупним конзолама у облику дебело наслаганих и увијених волута и са мотивом осмичастог преплета, а изнад њега је наднесен балдахин са ламбрекеним висуљцима. Сама пак икона рађена је на дрвеној правоугаоној табли са лучним фронтоном на горњој страни. Уоквирена је профилисаним рамом са осмичастим мотивом и астрагалом. Њена величина је око 110X73 cm,

а средњег лучног дела око 126,5 cm. На златној основи иконе, као позадина слике, исцртани су рокајни украси са лишћем и цветовима, као на чудотворној реметској икони и старобановачкој копији. Богородица је допојасна, у мркоцрвеном мафориону и плавој доњој хаљини са црним и златастим наборима. Христос је у хаљиници боје цинобера са златним шрафама осветљених делова, од којих се зракасто шире као какве ресе. Десном ручицом благосиља, а у левој држи свијену пурпурну акакију. Коса му је тамнокестењаста, а лице светлијег окера, са мрким сенкама и руменилом које се fino распростире и прелази до потпуно смеђе сенке на врату и до светлог дела око грла. Нос је пунији, затупаст, очи крупне и светлих зеница. Око главе је нимб са ситнатуром ОН, док је горњи део косе и главе под сребрном барокном украшеном круном.

Богородичина хаљина има зеленомаслинасту поставу, а мафорион код рукава, око врата и главе златну траку у степенастим преломима, украшену наизменично четвртастим смарагдима и овалним рубинима. Лице је моделовано фином бојом, а сенке мрким и руменим тоновима печеног окера. Очи су крупне, смеђе, јасне и на 30 листу под бр. 184а: *Фиворъ 3. 1801: Из вавоши Карлов. Г. Стефанъ Гавриловичъ молеръ даде 2а портрета 8 36 f, а догво да плати (39 f) пакъ (75 f).* (Неке цифре додате доцније оловком).

Живихъ: Стефан, Иволий, Моисеа, Юлианій, Евтиліа. Зсощихъ: Гаврила, Аннки, Ефиміи, Ефиміи, Захаріи. На 32. листу, под др. 202: 1803, *іанваріа 1о: Егво Бископъподовіе Блаженнопочившии Гдннъ архімандритъ Іваннъ Ранчъ М. Ковниа въ Тестаментѣ своемъ завѣщаль фрушкогорскіагъ Нашннхъ Мнѣтворахъ за споменъ свой златный на златной цѣпн висѣщи Крестъ Котори по Смерти Блаженнопочившагво, Егво Ещцелменціа Гдннхъ Архіепскъ и Митрополитъ Предалъ, а потомъ Крестъ проданномъ за 50 дсрата бывшии Гъ архі-мандритъ Гедковъ Петровицъ Мнѣ Кошведола. Мнѣтвора Нашъ понннхъ лнностннкъ 17 f. Ближе Бсди вѣчная памятъ.* (Исписано уставом цинобером).

¹⁰ Како су изгледали ти тестаменти, имамо леп пример из истога доба, из 1789. године у документу српске православне цркве Св. Николе у Старом Сланкамену. Докуменат гласи:

Тестаментъ пре смрти

Іваннке Прозизсрлове.

Бсдсши да естѣ szела к себѣ Іменелъ Прокопія Нинковића за тѣтора, іестѣ ш' нѣговннхъ знанѣнхъ оставлѣннхъ нѣна Гермія і свшевоаннхъ датво, Перво Свещеннікомъ ісплатіти то естѣ Погребѣ четири Евангелія і три Параствса, четіредесятніці, Поль Годнне і Годннѣ, 8 овнн Істои Горной Сснн да се Ісплати Свещеннікомъ, а что Остане нн наковѣ Странѣ но цѣрквн да се даде, Яманетѣ осталянѣ (!) к тоис, то естѣ: 1 виноградъ 8 коме естѣ 6 Мотнка, 2 Бсрета Празна 18 хакова, 3 Ко. . . (изједен и поцепан текст) . . . 4 Оке, 2 Бсрнцента (!) Одѣ снрѣта, 1 Левака вински, 1 Чабаръ Полованъ, 2 Сандска Празна, 1 Мерица, 1 Наѣве, 1 Коритво, 1 Карлица, 1 бее, 1 Понява, 1 Развншъ Сасвннхъ.

У Сланкаменѣ 16 декемврја 1789.

Свидѣтелъ
Прока Нинковъ

Андрія Днѣ
Коста Ксрчія
кметови

¹¹ В. Петровић и М. Кашанин, *Српска уметност у Војводини*, Нови Сад 1927, 72. Штамнарском грешком је у тексту година 1731. место 1751.

Сл. 6. Богородица Одигитрија, рад сликара Николе Апостоловића из 1803. год. у Ст. Бановцима (снимак Т. Пивнички)

Fig. 6. La Vierge Hodighitrie, oeuvre de Nikola Apostolović, peintre de Zemun, exécutée en 1803 et conservée à l'Église orthodoxe de Stari Banovci. Photo: Tinka Pivnički

светле и око њих су танане мрке сеике и осветљења, а испод образа на врату дубоке сенке. Богородичине шаке и метална круна на глави носе барокна обележја. Око главе иде златан нимб. Ситнатура је с леве стране $\text{MP} - \text{ΘΥ}$, а с десне $\text{IHC} - \text{XC}$.

Испод Богородице је на траци голубије боје, на првој половини, исписан грчки текст песме:

$\text{ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΥΕΠΛΑΧΝΙΑΝ ΚΑΤΑΦΕΥΓΟΜΕΝ ΘΕΟΤΟΚΕ ΤΑΣ ΗΜΩΝ}$
 ΙΚΕΣΙΑΣ ΜΗ ΠΑΡ...

даље је текст изгребан, оштећен или сасвим уништен), а (а другој црквенословенски:

Под твоје бѣгоштровіе привѣгаемъ Бѣдце,
моленіа наша не презри во обстояніи но ѿ вѣдъ избави
ны, єдина чѣстѣа, єдина бѣгвеннаѣ (сл. 5).

Испод црквенословенског текста може се прочитати још овај ситан напис: ... но покори Градъ Сѣи, Крвоуѣ Твоѣѣ Главн...

Остало је оштећено и уништено до краја првог реда и коро све у другом.

На оквиру резбареног и позлаћеног огледала испод иконе исписан је лепо, чисто и читко натпис:

Сію іконѣ пресвѣтѣѣ Бѣгородицы приложи
цркви храма Рождества пресвѣтѣѣ Бѣгородицы въ
землѣ сѣшїѣ. Г. Теодоръ Апостоловичъ¹², житель зе-
мѣнскїѣ, за свой и своихъ родителей вѣчнѣѣ споменъ,
лѣта 1785.

Испод иконе *Богородице*, у резбарији лозе и грожђа, налази се млађа овална икона *Живопријемни источник*, рад Живка Петровића из 1864. године. На дну је запис о дародавцима, а у дубини овала с леве стране је запис сликара: Живко Петровићѣ начертао.

Могуће је да је и ову икону *Богородице* сликао или копирао исти Михајло Јевтић, мада се она у многим појединостима разликује и од оригинала и од Јевтићеве копије, али има и такве детаље који се уочавају само на оригиналу. Примера ради, скрећемо пажњу на копирање подударних украсних елемената на позадини иконе и на волутасте орнаменте по крајевима ширита на Богородичином мафориону. Разлика између копија је и у томе што су настале у временском размаку између 1785. и 1791. године.

Друга икона у Старобановачкој српској православној цркви је Богородица типа Одигитрије из 1803. године, која се приписује сликару Николи Апостоловићу. У дрвеном је оквиру украшеном пластичним мотивима лотосовог цвета, преплетом осмица и астрагалом, а то су класицистички елементи по времену и стилу. Дрвена подлога се завршава лучним фронтоном. Размере су јој 105 X 67,5 cm, а дужина иконе по средини износи око 125 cm. Допојасна Богородица са малим Христом на левој руци оденута је у мркоцрвен мафорион са црним расплутим наборима. По рубу мафориона иде златна трака широка 2—3 cm са сликаним драгим камењем и бисерима, као на претходно описаним иконама. Христос је у мркољубичастој хаљиници са акакијом у левој руци, док десном благосиља. Моделовање и бојење лица је сликарски веома занимљиво, са наглашеним сенкама светлог и мрког окера, и пуно прелива и сликарских вредности у тонском, техничком и уметничком решењу. У том изразито мрком тону исликана је и Христова главица, са тамносмеђом раздељеном глатком косом. На оба лика огледа се дубока сета, са нешто отупљеним изразом у крупним очима, носу, у дебљини, облику и саставу усана. Христов лик делује недетињски, озбиљно и помало неразвијено. То

¹² Исти Теодор Апостоловић приложио је другу икону Богородице са Христом, уље на дасци, 43x 32 cm из 1782, власништво Народног музеја у Земуну *Из инвентара сремских цркава...*, 17, под бр. 11. Сада је у Музеју града Београда. Теодор је такође приложник Богородичине иконе на трону Богородичине цркве у Земуну 1785. године, о којој је већ било речи.

свакако нису тражени изрази, али се ипак хтело постићи меланхолично расположење и забринутост због извесности синовљеве судбине, као код Богородице Страсне (сл. 6).

Сигнатуре су уобичајене: *МР-ΘΥ*, а око Христове главе *Θ, Θ, Η*. Око ликова су златни нимбови оивичени простом црвеном линијом, без икаквих орнамената, док је златна основа украшена ситним и недовољно јасним стилизованим биљним украсима. Доњи део иконе је неравно премазан густом белом бојом, грубе фактуре, а преко ње је исписано црним словима лепог и исправног устава:

*Под' твоє бѣгостровіє приебѣгаемъ
Бдце моленіа наша не презри во шестолинн, но ѿ
бѣдѣ избави ны єдина чѣстаа, єдина блгвеннаа, 1803.*

Судећи по резбареном оквиру, полукружном фронтону на средини горње стране и при дну исписаној молитви, може се закључити да је намењена Богородичином трону. Да ли за старобановачку цркву или коју другу, или пак за старију нову цркву, може се само нагађати. За сада се не располаже изворним подацима који би ово објаснили.

Ова икона је поуздано рад сликара Николе Апостоловића. О њему се мало знало до сада. Рођен је у Земуну 1776. По презимену би се рекло да је пореклом с југа, из Македоније, јер се тамо чује име Апостол и презимена Апостолов или Апостоловић. Можда је и рођак или син Теодора Апостоловића, трговца земунског, који се записао на већ поменутих иконама Богородице са Христом 1782. и Богородичине иконе у трону Богородичиног храма у Земуну 1785. године. Ученик је земунског живописца Димитрија Братоглића. Апостоловић се као сликар јавља 1790тих година. Најстарији до сада познати рад му је икона *Св. Димитрије*, сликана 9. новембра 1792, чији је власник српска православна црква Св. Арханђела у Земуну.

Даљу своју судбину Никола је везао добрим делом за први српски устанак 1804. године. Он је од пречанских Срба прикупљао храну и друге прилоге за устанике. Први његов рад за устанике је застава за војводу Ћ. Вулићевића 1804. године. Павле Васић је изнео претпоставку да је Никола сликао велику композицију у Пашином конаку у Београду, Карађорђевој застави из 1808. године и да је аутор мале слике *Српски устаник заробљава Турчина*. Даље је сликао иконостас у Љутовници под Рудником, престоне иконе за манастир Сланце 1812. и групу икона у Прокупљу 1816. године. Бранко Вујовић, историчар уметности, приписује му престоне иконе у Мионици, икону св. Луке у Неменикућама и царске двери из Стојника, око 1820. године.¹³ Његово световно сликарство карактерише његово потписивање у документима као *Historien Mahler*.¹⁴

Упоређењем његових познатих радова у Земуну са иконом *Св. Димитрија* из 1792. године у некадашњој карантинској — „контумацкој” — капели и Богородице са малим Христом, уље на платну, из 1803, у Музеју града Београда, несумњиво се можемо уверити да је *Богородица* из Старих Бановаца дело Н. Апостоловића. Најубедљивија је ова последња, настала у исто време кад и старобановачка. Општи изглед и све појединости толико су подударни да не може бити никаквог колебања, изузев што је бановачка икона рађена масивније и много брижљивије и савесније, док је икона на платну нешто немарнија и комотнија, а претрпела је и извесна оштећења и конзервацију.

Обе старобановачке иконе заслужиле су пажњу поклоњену у овом напису. Дело су са границе два века, XVIII и XIX, и са међе два простора једног народа под туђинским супротним и противничким властодршцима — Турском и Аустријом — источњачком и западноевропском, пред једним новим врењем и хтењем које ће убрзо настати. Учесници, носиоци и сведоци тих догађаја су присутни у овим творевинама и у њиховим дрхтавим и треперавим потезима забележена је узнемиреност њиховог времена и животно неспокојство са пуно резигнираности или наде. Сlike су рађене по различитим узорима, из посебних побуда и са одређеним намерама наручилаца и творца. Сви ти подстицајни елементи су видљиви и приопштени уверљивим доказима, те нам указују на осећања, гледишта, подстицаје и узбуђења наших људи у једном исечку наше прошлости.

Значајно је то што нам ови радови нешто више и поузданије говоре о нашим сликарима, о којима се зна мало или пак недовољно. А оба иконописца су лепо и изразито представљена и значачки заступљена на овим таблама, које имају своју техничку и уметничку тежину. У сваком случају, они нам продубљују сазнања и о ствараоцима и о времену. Од по-себне важности је и то што је ово изразити пример утицаја који је извршио један предмет који је случајно доспео у нашу средину. Дарована руска икона из XVII века изазвала је мали низ подражавања или пресликавања и за упоредна осведочења је корисна потврда у старијој и новијој прошлости.

¹³ О Николи Апостоловићу Б. Вујовић, *Сликарство у Србији крајем XVIII и у првој половини XIX века*, у књизи: Прота Матеја Ненадовић и његово доба, 35, издање САНУ (Београд 1978) 114-115. Б. Вујовић ми је уступио и снимак Богородичине иконе са трона Богородичиног храма у Земуну и на томе му и овом приликом захваљујем. ¹⁴ П. Васић, *Карађорђева Србија у делима савремених уметника*, Зборник Музеја првог српског устанка I (Београд 1959) 71—72.

Deux icônes de la Vierge à l'église orthodoxe de Stari Banovci

PETAR MOMIROVIĆ

L'église orthodoxe serbe, située à Stari Banovci, village de la région de Srem qui fait partie de la Province autonome de Voïvodine, possède deux icônes assez vieilles représentant la Vierge Hodighitrie. Elles revêtent une valeur considérable, non seulement par leur origine artistique qui témoigne des tendances au baroque et au classicisme et de l'influence que ces deux styles exerçaient à la fin du XVIIIe siècle et au début du XIXe, mais aussi par leur caractère documentaire. En effet, ces deux icônes et leurs auteurs étaient liés aux événements historiques de cette période de troubles et de brusques changements qui secouaient les Balkans de l'époque.

La plus ancienne des deux icônes représentant la Vierge Hodighitrie remonte à 1791: c'est une copie 'de l'icône dite miraculeuse qui appartenait au monastère Velika Remeta de Fruška Gora et qui y fut transférée de Russie; il s'agissait d'une oeuvre de Smridon Grigoriev, exécutée en 1687. Le motif qui fit naître cette copie est dû au désir d'en faire une donation à l'église locale pour commémorer les morts qui étaient tombés victimes des événements tragiques d'une guerre et des épidémies qui s'en étaient suivies. La copie fut effectuée par Mihajlo Jevtić, peintre habile qui vivait à Sremski Karlovci, centre religieux et culturel des Serbes de ces régions. Peu avant 1785, cette icône fut copiée pour une autre église et pour d'autres raisons.

La seconde des deux icônes représentant le même type de Vierge Hodighitrie date de 1803. Les motifs de sa création sont restés inconnus. Elle fut exécutée par Nikola Apostolović, suivant un modèle tout à fait différent. Ce peintre lia son sort, dans une large mesure, aux événements orageux qui devaient bientôt se produire, — la révolution qui devait entraîner la libération de la Serbie (1804—1813) et la situation consécutive à la Seconde insurrection serbe, celle de 1815. Son oeuvre témoigne déjà de l'esprit classique, mais les traditions baroques y sont toujours présentes.

Les deux icônes sont des réalisations importantes, étant donné surtout l'époque où elles furent créées, celle d'agitations nationales et sociales dans le peuple serbe, qui était asservi par les Turcs et les Autrichiens.

Les icônes sont peintes sur des panneaux longs de plus d'un mètre et larges de 70 à 80 cm; la Vierge y est représentée à micorps, sur un fond d'or richement ornementé, dans le style baroque. Ce sont des peintures à l'huile, exécutées par touches pâteuses, en couleurs contrastées où prédominent le rouge foncé, le rose et le vert olive, tandis que la carnation présente des nuances d'ocre clair et d'ocre brun. Les ornements sont constitués par des galons dorés, des perles et des pierres précieuses peintes.